

УДК 21 (11.13.30)

Л.Г. Конотоп

КОНЦЕПТ ЛЮБОВІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. Стаття присвячена аналізу концепту любові в двох традиціях: західноєвропейській і слов'янській, зокрема в культурі Балканського регіону. Простежується формування концепту любові в Античності, Середньовіччі, Ренесансі, Новому часі. Наголошується, що від доби Античності й Середньовіччя можна виявити дві тенденції в інтерпретації проблеми любові – раціоналістичну і екзистенціальну. Особлива увага приділяється культурі XX-XXI ст., в якій любов безпосередньо пов'язана з поза межовим досвідом, з трансцендентним.

Ключові слова: любов, релігія, віра, життя, життєдіяльність, людина, особистість, Бог, творіння, екзистенціалізм, раціоналізм, трансцендентне, трансцендентальне.

Актуальність теми

Людина та її моральність завжди були об'єктом для філософського, релігійного, психологічного осмислення. Історія філософської думки є свідченням того, що більшість мислителів займалися проблемою людини. А якщо людина виступає як центральний об'єкт філософії, тоді тема любові не може не бути однією з головних у філософській теорії. В любові й тільки завдяки їй, людина набуває істинного життя, істинних смислів та переживань. Тема любові з давнини постала основою для розвитку мистецтва, яке осягає її красу, багатство її екзистенціального змісту через мовні та зорові образи. Прагнення до пізнання любові та її значення в житті людини є таким же вічним, як і пошуки смислу буття.

Драматизм нашого сучасного життя – це знецінення духовних основ та ідеалів, повне «розмиття», а скоріше – знищення моральних орієнтирів, наслідком чого є «загубленість» людини. Любов – це загальна форма самовизначення особистості. На жаль, і ці процеси є характерними для багатьох представників сучасної української молоді, «цінностями» сьогодні є прагматизм, бездуховність, зневіра, непевність до старшого покоління й т.п. Любов пов'язана з буттям людини в світі, з метою її життя, її смислами.

Ступінь розробленості проблеми

Проблеми, які пов'язані з метафізикою любові, аналізувалися в працях українських вчених – В.Горського, С.Кримського, В.Кришмарел та ін., зарубіжних – О.Абрамова, О.Богословського, П.Гуревича, В.Зеньківського, О.Лосева, К.Юсупова та ін. У цих дослідженнях любов постає як смислотворюючий початок буття людини в світі й як центральний концепт світогляду, який є антропологічно орієнтованим. Вищеназвані дослідники зазначають, що у розвитку філософських ідей коло основних проблем любові варіюється та визначається особливостями концепції, в межах якої вони розроблялися з позицій гносеології, космології, антропології, етики, естетики, тобто як такі проблеми, що мають принципове світоглядне значення для визначення того, що являє собою світ життєдіяльності людини та яким є смисл буття в ньому.

Джерелами християнства були міфопоетичні оповіді, перекази, наочні, емоційно насичені, художньо-виразні й тому такі, що могли висвітлити почуття любові. Саме у цьому і полягає унікальність любові, її космічна безмежність та онтологічна вкоріненість. Ставлення людини до Бога також деталізується та

розгортається у словах, певних думках і висловах. Людина сама обирає (не йдеться про усталений текст молитви) слова любові для спілкування зі своїм Богом, своїм Абсолютом, вона звертається до Нього в такий спосіб, який характеризує саму людину, її прагнення, думки, мрії, вчинки. Водночас релігійність є неможливою без цього звернення людини до Бога, до Абсолюту, а також без молитви, без внутрішньої діалогічності. Релігійність є спрямованістю душі до любові.

Метою статті є аналіз концепту любові як особливої форми самоздійснення людини та розкриття метафізики любові в двох традиціях – раціоналістичній і екзистенціальній.

Основна частина

Почуття любові є одним із найважливіших у процесі формування ментальних структур етносів. Воно визначає життя людини як подвійну містерію життя-смерті, а також і ідею анамнезису – як спиритичного «пригадування», яке містичним шляхом «оживлює» всіх улюблених представників попередніх генерацій, репрезентує їх у сучасному житті. На ґрунті любові відбувається «деїфікація» жінки-матері, матері-землі, вищої жіночості. Це положення підтверджується не тільки текстуальними джерелами різних часів, але й археологічними знахідками. Так, на території сучасної Сербії культ жінки можна побачити в так зв. «вотивах». Поруч із зображеннями солярних богів, було знайдено зображення крилатої богині з німбом навколо голови. Відомий македонський дослідник Н.Чаусідіс [3], який детально аналізував подібні знахідки на території Сербії, Македонії, Словенії, підкреслює, що такі зображення є свідченням культу жінки-богині, образ якої має небесно-солярне походження. Взагалі, весь Балканський регіон характеризується, на думку вченого, культом богинь жіночого роду, який зберігається впродовж тривалого відрізка часу після прийняття християнства. Так, після прийняття християнської релігії зберігається віра словенів у богиню Мокош, яка є охоронницею кожної людини, людства і світу загалом. Так зв. «шумські жени», «дики жени» мають амбівалентну природу – вони можуть вкрасти дитину, але водночас не зробиють їй нічого злого, навпаки будуть захищати її від «злих» дорослих. У багатьох творах Балканського регіону виспівується любов як найвище почуття, почуття, яке робить людину істотою духовною. Не можна сказати, що західноєвропейська література не має аналогів у своїй історії – лицарський роман, культ Прекрасної дами в літературі Середньовіччя,

поезія німецьких міннезінгерів. Культура Балкан упродовж століть характеризується своєю доміантною лінією – лінією усвідомлення любові як почуття незалежного від тіла (плоті), в межах такого усвідомлення відбувається чітка диференціація рівнів любові – «еросу», «філії» й «агапе».

У творах хорватського письменника Франьо Коста Франкопана, сербських поетів Джури Якшича, Воїслава Їліча та ін. чуттєвість заміщується справжнім захопленням жіночою вродою, яка є проявом величі Всесвіту, гармонії, а ставитися до світу, жіночості та краси можна тільки споглядально. Жінка є ідеалом, вона обожнюється, викликає подив. Лірика Ігњата Джорджича, Івана Мршича, Оресіо (Орасія) Мажибрадича, Івана Бунича-Вучича є стриманою, є виразом поваги до коханої, божественної та чарівної дівчини, є висвітленням поваги до осяяності – жінки-матері, яка охороняє світ, утримує його в гармонії завдяки своїй жіночості. У зв'язку з цим необхідно згадати й фундатора російської філософії «всеєдності» Вол. Соловйова [2;4;5;6;7], який доповнює Трійцю, при цьому мислитель надає їй значення конструкту світу, четвертим членом координат – Вічною Жіночістю.

Аналіз історії філософії як процесу дозволяє виділити дві тенденції, що відрізняються характером постановки та вирішення проблеми любові. По-перше, йдеться про раціоналістичну тенденцію, що бере свій початок від філософії Платона, й по-друге, про екзистенціальну, джерелами якої є неоплатонізм і класична патристика (Аврелій Августин [1]). Раціоналістична традиція тяжіє до інтерпретації любові як безособового, загального, абстрактно-логічного, породжуючого принципу буття і свідомості, істини, блага і краси, екзистенціальна – до тлумачення любові як інтимно-особистісного процесу самоздійснення та самовизначення людини в світі.

На думку Платона, любов – це прагнення людини до цілісності. Любов, наголошує старогрецький мислитель, це – Божественна сила, яка допомагає людині подолати власну недосконалість, помічниця на шляху до Істини. Краси і Блага. Платон пов'язує любов із всезагальним, наприклад, з ідеєю блага, але не зі ставленням однієї людини до іншої, так що любов виступає у нього як безособовий, загальний принцип. Якщо він і наголошує на любові людини до істини або краси, то герой його діалогів – це особистість, яка виступає як рід. Ерос у Платона – суто космічне явище, це принцип світоустрою, який наданий Богом. Хоча Платон не вважав еротичну любов основою всілякої любові, тим не менше, саме вона є в його філософії такою міфологемою, на яку він спирається при вирішенні проблем онтології, гносеології, етики, естетики. Безперечно, платонівський Ерос містить у собі всі переживання людини. Але, по суті, Ерос у його концепції – це не інтимно-неповторний світ живої особистості: він є духовним, тілесним, але не особовим. Платон онтологізує любов, інтерпретує її як принцип буття, який породжує, впорядковує хаос. У такий спосіб Платон є представником раціоналістичної традиції в філософському осмисленні любові. Всередині цієї традиції формувалася, доповнюючи її, традиція екзистенціальна. В платонізмі визрівають неоплатонічні

тенденції – ні розум, ні логос, а душа, яка почуває, починає бути організовуючим початком світу. Одним із атрибутів цієї душі є почуття любові. Отже, філософський Ерос Античності змінює християнська інтерпретація любові. Християнство відкриває глибинно людську любов до ближнього, яка містить у собі співстраждання, освячена Божественним авторитетом, заповіддю Божою і є похідною від всеохоплюючої любові Бога. У християнстві Бог є любов'ю, але існує й любов до ближнього.

Всередині християнства також розвиваються дві тенденції в тлумаченні любові. По-перше, любов виступає як безособовий, загальний початок творення – Бог із любові творить світ. Спочатку це – абстрактна любов, потім вона постає любов'ю до світу, який Він створив. Творення відбувається і завдяки любові Бога до людини. Перша причина – це Бог, а Його любов – універсальна сила, що породжує світ і благо в ньому.

Необхідно наголосити, що в християнстві існує й яскраво виражена екзистенціальна тенденція: жива любов як стан душі Ісуса Христа – Сина Божого, Бог у душі людини. Саме тут народжується та існує Бог для людини. Для філософа стає більш доказовою та обґрунтованою така любов, до якої прагнуть чоловік і жінка, яка від початку висвітлена в почутті любові до ближнього і завдяки цьому – до краси, блага й істини. Дійсно, у багатьох випадках, ми раціоналістично інтерпретуємо християнство, а багато з його вчень патристики, які були насичені неоплатонізмом, передбачали інтимно-особистісне ставлення до Бога, відштовхувалися при цьому від християнської заповіді – Бог створив людину за власним образом та подобою.

Слід також відмітити наявність екзистенціальних тенденцій у розумінні любові в філософії Аврелія Августина, який стверджував, що любити Бога слід у людському образі – людина у власній душі повинна відкривати Бога, за власним усвідомленням. В аспекті християнського неоплатонізму формувалося поняття «любові» як самоздійснення та самовизначення людини в світі. Любов розглядалася не тільки як онтологізований зв'язок людини, світу, Бога, але й як інтимно-особистісний спосіб індивідуального життя людини.

Екзистенціальне розуміння любові мало свій розвиток всередині Ренесансного неоплатонізму. Теорії любові цього періоду є надзвичайно людськими, відрізняються від Античності й Середньовіччя інтимністю, особливою відданістю, яскравістю, романтичними відносинами. Неоплатоніки прагнули запевнити людей у тому, що вони повинні усвідомити та зрозуміти світ не тільки як такий, у його загальнозначущих іпостасях, але і в суто індивідуальних формах його буття. Слід прийняти буття як світ індивідуального існування, як реальність, яка має індивідуальний смисл, а це надається людині тільки в любові.

В історико-філософському контексті важливим етапом є розуміння любові представниками німецької класичної філософії І.Кантом, Г.-В.-Ф. Гегелем, І.-Г.Фіхте, Л. Фойєрбахом. Загалом, це – раціоналістична інтерпретація любові, вона наслідує головні положення філософії Платона. Любов виявляється в цій традиції, в певному розумінні, як абстракція, ні-

мецькі філософи створили певну «програму» любові, обґрунтували те, яку роль повинна відігравати любов у житті людини. Сутність любові виноситься ними поза межі індивідуального існування та виступає як поняття-передвизначення, але не як сутність, що формується завдяки існуванню «я».

Особливого значення в процесі розкриття концепту «любові» набуває значення трансцендентального досвіду як діалогу, взаємодії та взаємопроникнення з «іншим», у тому числі й через поняття «абсурду» (А. Камю), де абсурд усвідомлюється як поворотна точка сприйняття та діалогу з «іншим», «входження» до зміненого стану свідомості. Досвід межі, трансперсонального, трансцендентального розпочинається там, де закінчується особистий досвід, звичайне завжди народжується на кордоні – там, де закінчується усвідомлене, зрозуміле і розпочинається невідоме, неконтрольоване людиною, незвичайне, а тому – екстатичне, відмінне, інше, абсурдне. Найчастішого повтору ці стани набувають в актах, процесах, явищах божевілля, любові й смерті – там, де людина впродовж усієї історії культури стикається з «іншим», яке може проявитися як «інший», так й «інше», тобто персоніфіковане або не персоніфіковане, активно чи пасивно впливає на хід подій. Трансцендентальний досвід (Вол. Соловйов, М. Бердяєв, Л. Шестов, Л. Карсавін) передбачає вихід поза особистісну межу і якісні зміни у свідомості людини. Межа постає можливою там, де чітко відчувається дуальність і стає можливим розрив рівнів сприйняття як площини охоплення, аналізу та безпосереднього буття. При цьому любов розглядається як найбільше генералізована зустріч з «іншим», як відкритий простір взаємного інтересу, який породжує переживання граничної яскравості, сили, одну з вищих форм самозречення в одному з варіантів тлумачення любові в екзистенціалізмі (Ж. – П. Сартр). У такий спосіб абсурд як вершинна точка, діалектика понять і уявлень, є приналежним для кожної з культурних констант. Абсурдність всілякої з культурних констант є межею, екстазом і це – сутність форми зіткнення з одним і тим же феноменом межі, різні форми взаємодії з нею. Безперечно, така максима істинності існування й вершина суперечності, тобто не розподільна межа правди і неправди, сили і слабкості, буття і небуття, хаосу і порядку, а саме та точка, що породжує дуалізм та всі норми культури, людського.

Культура ХХ – ХХІ ст. сприймає абсурд у культурі як іронію й містичну точку пульсу культури, людини і буття водночас. З точки зору поетики сучасності, абсурд – це певний портал першого творіння, приналежність до нескінченного. Так, абсурд виступає однією з форм діалогу з трансцендентальним, розширяє дискурсивний простір сучасної культури. Ерос і Танатос виступають стійкою бінарною опозицією «поза межового досвіду» в західноєвропейській культурній традиції, але, на відміну від дискурсу смерті, дискурсивне поле любові передбачає «живе життя» (В. Вересаєв). У такому контексті слід зазначити, що в деяких традиціях любов розглядається як духовна близькість, як стрижень особистості, синонім справжнього життя, як міра моральнісної досконалості особистості. Другий аспект цієї пари

інтерпретації любові – сексуально репродуктивний, репрезентує любов як партнерство двох осіб.

Якщо звернутися до історії та дослідити багатовікові традиції будь-якого етносу, то можна побачити, що любові завжди приділялося настільки важливе, центральне місце в житті, особистісне значення тому, що йшлося не тільки про виживання роду, збереження нащадків та ін., любов – це культурна, духовна потреба. Любов не тільки зберігає рід людський, але й вона робить життя принципово іншим, повністю трансформує світосприйняття, світвідчуття, постає не тільки духовною потребою, а найголовніше – *станом* людини.

Деякі мислителі класифікують любов за спрямованістю на об'єкт (З. Фройд, Е. Фромм); за характером взаємодії із суб'єктом любові (Платон, Аристотель), що детермінує в людині певні переживання та певні мотивації, що мають величезний культуротворчий потенціал, в тому числі й як надихаючий елемент мистецтва, й як можливість подолання певних стійких соціокультурних традицій (Б. Рассел). Окрім того, любов виступає й як граничне одкровення для людини щодо її вищого смислу та вищого передвизначення (Б. Рассел, П. Тейяр де Шарден).

Висновок

Любов, отже, є однією з вищих культуротворчих цінностей, виконує медитативну і структуроутворюючу функцію в різноманітних культурних феноменах у процесі культурної генези. Фактично, любов виступає синонімом комплексу відчуття життя. В західноєвропейській культурній традиції любов співвідноситься зі сферами очікування, надії, дії, любов – це завжди обрії майбутнього, пригадування про майбутнє, його ідеальну модель. Пошук смислу людського існування, розуміння любові як універсального принципу буття та пізнання, відповідно до якого формується моральнісне та естетичне ставлення людини до світу та інших людей, як важливого принципу творчості й самоствердження людини, саме сьогодні може бути продуктивним для нас на шляху звернення до двох традицій інтерпретації любові, тому що всілякий період соціальної нестабільності та потрясінь породжує особливий тип духовності, який своєрідно поєднує перехідні епохи. Філософська думка, в певному розумінні, звільняється від соціальних стереотипів і нібито знову та вперше звертається до глибинних питань людського життя.

Список літератури

1. Августин Аврелій. Сповідь /Августин Аврелій. – (переклад з латини Н. Григор'євої). – Київ: Грані, 1997. – 230 с.
2. Соловьёв, В. С. Чтения о Богочеловечестве / В. С. Соловьёв // Чтения о Богочеловечестве; Статьи; Стихотворения и поэма; Из «Трёх разговоров...»: краткая повесть об Антихристе / сост. и примеч. А. Б. Муратова. – СПб.: Художественная литература, 1994. – 528 с.
3. Чаусидис, Н. Паганската религија на Љните Словени и нејзиниот одраз во нивната материјална култура /Никола Чаусидис. – Скопје: УС, 1991. – С.7 – 35.
4. George, M. Mystische und religiöse Erfahrung im Denken Vladimir Solov'evs. /M. George – Gött., 1988. – 230 p.
5. Madey, J. W. S. Solowjew und seine Lehre von der Wfelftseele. / J. W. Madey. – Düsseldorf, 1961. – 187 p.
6. Sutton, J. The Religious Philosophy of Vladimir Solovjov: Towards a Reassessment. /J. Sutton. – Basingstoke – L., 1988. – 143 p.
7. Wenzier, L. Die Freiheit und das Böse nach Vl. Solov'ev. /L. Wenzier. – Freiburg-Münch., 1978. – P.120 – 145.

Л.Г. Конотоп

КОНЦЕПТ ЛЮБВИ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФИЛОСОФСКО – РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Статья посвящена анализу концепта любви в двух традициях: западноевропейской и славянской, в частности, в культуре Балканского региона. Прослеживается формирование концепта любви в Античности, Средневековье, Ренессансе, Новом времени. Отмечается, что от эпохи Античности и Средневековья можно выявить две тенденции в интерпретации проблемы любви – рационалистическую и экзистенциальную. Особое внимание уделяется культуре XX-XXI вв., в которой любовь непосредственно связана с запредельным опытом, с трансцендентным.

Ключевые слова: любовь, религия, вера, жизнь, жизнедеятельность, человек, личность, Бог, творение, экзистенциализм, рационализм, трансцендентное, трансцендентальное.

L. Konotop

THE CONCEPT OF LOVE: METHODOLOGICAL ASPECTS OF PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS ANALYSIS

The paper analyzes the concept of love in two Western European and Slavic traditions, especially in the culture of the Balkan region. Traced the formation of the concept of love in Ancient, Medieval, Renaissance, New time. It is noted that the days of antiquity and the Middle Ages can be detected two trends in the interpretation problems of love – rationalist and existential. Particular attention is paid to the culture of the XX-XXI centuries. In which love is directly linked to the outside boundary experience of the transcendent.

Key words: love, religion, faith, life, livelihoods, people, person, God, creation, existentialism, rationalism, transcendental.

УДК 316.64.17.024.1 (045)

П.А. Кравченко

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Анотація. У статті з'ясовано, що поряд з відображенням правової дійсності правосвідомість виконує функцію регулятора поведінки людей. Їй притаманна активна, діюча роль у правовій регламентації людської діяльності на основі відображення й оцінки правових норм у свідомості кожної людини. Суттєвим елементом правосвідомості є впевненість громадян у необхідності права, правової держави, у дотриманні законності.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократичні цінності, людина, особистість, право, правова культура, правосвідомість, правовий суб'єкт, правопорушення, самосвідомість.

Вступ

Сучасні тенденції розвитку української держави висунули на передній план проблему громадянськості як якості суспільства і якості особистості. Стратегія європейського вибору України передбачає реформування структури громадянського суспільства згідно з європейськими стандартами і, у першу чергу, формування політичної і правової культури та певного рівня правосвідомості громадян, що відповідають провідним європейським цінностям. І тут немає (і не може бути) одноманітного й уніфікованого підходу до вирішення цієї проблеми, про що свідчить і аналіз сучасних наробок: одні автори у своїх концептуальних підходах ставлять на перше місце у громадянському вихованні молоді та формуванні її правосвідомості державні інтереси, інші – інтереси особистості. Перші – висувають на передній план національну ідею та національні цінності, інші – відштовхуються, в першу чергу, від загальнолюдських цінностей, обстоюють ідею полікультурності тощо [1, 2, 4, 7, 10]. Однак при всьому розмаїтті підходів до вирішення цієї складної комплексної всеохоплюючої проблеми усі автори спираються, перш за все, на закони України, якими регулюється все суспільне життя країни. Вони виступають єдиною основою, фундаментом формування теоретичних узагальнень, положень, постулатів та канонів.

Правова свідомість відображає правову дійсність. Але, поряд із цим, вона виконує функцію регулятора поведінки людей.

Метою даної статті є з'ясування активної, діючої ролі правосвідомості в правовій регламентації людської діяльності.

Аналіз публікацій

Наша розвідка ґрунтується на аналізі праць відомих українських і російських науковців: С.С. Алексєєва, В.Д. Бабкіна, Г.І.Балюка, М.О. Бури, С.В. Бобровника, В.В. Головченка, О.Г. Данільяна, І.В. Дмитрієнка, Д.А. Керімова, Г.П.Клімової, В.О. Котюка, М.І. Козюбри, В.В. Копейчикова, А.Ф. Крижановського, В.М.Кудрявцева, М.І. Матузова, Є.М. Лукашова, Є.В. Назаренко, В.В. Оксамитного, М.П. Орзіх, І.С. Самоценка, В.М. Сальникова, В.М. Селіванова, В.Ф. Сіренко, С.Р.Станіка, В.Я.Тація та інших.

Основна частина

Сучасна законодавча і нормативна база в нашій державі визначає громадянина як людину, яка живе в демократичній країні і має конституційно невід'ємні громадянські права та свободи. Громадянин реалізує і захищає їх, дотримується існуючого порядку та разом із тим, критично – вимогливо ставить до влади, бере активну участь у громадському суспільно-політичному житті держави з метою захисту демократичних цінностей і громадянських свобод [10]. Саме такого громадянина – правового суб'єкта – має сформувати сучасне українське суспільство. Це суспільство створює культурний простір для розвитку свободи громадян, активно формує правосвідомість особистості, її правову культуру. Воно сприяє формуванню духовної атмосфери, у